

Ailenin üçüncü önemli şahsı İbrâhim'in oğlu Muhammed el-Müveylîhî'dir. Medresetü'l-Haranfeş, Medresetü'l-Encâl ve Ezh'er'deki öğreniminden başka Arap dili ve edebiyatı ile diğer dillere dair özel dersler alarak kendini yetiştiren Muhammed el-Müveylîhî Fransızca, Türkçe, İtalyanca, İngilizce ve Latince biliyordu. 1881'den itibaren Hâkânîyye Vezâretî'nde iki yıl kadar görev yaptı. Kahire'nin kuzeyindeki Kalyûbiye ve Garbiye nahiyelerinde müdür yardımcısı, polis merkezinde memur olarak çalıştı; 1915 yılına kadar Evkaf İdaresi'nde müdürlük görevini yürüttü. İngiliz işgaline karşı Ahmed Urâbî Paşa'nın 1882'de başlattığı ayaklanmanın önemli temsilcilerinden olan Muhammed el-Müveylîhî hareketin beyannâmesini hazırlayıp yayımladı. Bunun üzerine resmî görevine son verilince İtalya, Fransa ve İngiltere'den sonra İstanbul'a gitti. kütüphaneleri gezdi ve ardından Mısır'a döndü. *el-Münebbih, el-Kâhire, Kevkebü's-şark, el-Muqaţtam*, babasıyla birlikte kurduğu *Mişbâhu's-şark* ile diğer bazı gazete ve dergilerde millî, edebî, siyasî ve içtimâî yazılar neşretti. Kahire Mecmau'l-ulûmi'l-lugaviyye el-Arabiyye'nin (el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-lugavî) tesisi için gayret sarfetti ve 1892'de kuruluşundan sonra en faal üyelerinden biri oldu.

Muhammed el-Müveylîhî makâme tarzında zarif bir inşâ üslûbuna sahip olan *Hadîşü 'İsâ b. Hişâm* adlı eseriyle şöhret kazandı. Eserde, hayalî bir kişi olan İsâ b. Hişâm ile yazar arasında geçen diyaloglar halinde işgalin ilk yıllarından XX. yüzyılın başlarına kadar bir asırlık süreç içinde Mısır'da cereyan eden sosyal olaylar dile getirildi. Kitapta müellifin, babası İbrâhim el-Müveylîhî'nin *Hadîşü Mûsâ b. 'İşâm* adlı eserinden gerek isim gerekse tarz olarak faydalandığı anlaşılmaktadır. Yûsuf es-Sibâî'nin *Arzu'n-nifâk* adlı eserinin de (Kahire 1949) Muhammed el-Müveylîhî'nin *Hadîşü 'İsâ b. Hişâm* ile yer yer paralellik arzettiği tesbit edilmiştir. *'İlâcü'n-nefs ev resâ'il fi'l-ahlâk* da onun eserlerindedir. Muhammed 1930'da Kahire'de öldü. Müveylîhî ailesinin modern Arap edebiyatında önemli tesirleri olmuş, Hâfiz İbrâhim, Hifnî Nâsîf, Hüseyin Şefîk, Muhammed Lutfi Cum'a, Muhammed Ömer, Abdülazîz el-Bişrî gibi edipleri etkilemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed el-Müveylîhî, *Hadîşü 'İsâ b. Hişâm ev fetre mine'z-zemen*, Kahire 1341/1923, s. 5-6; Filîp dî Tarrâzî, *Târîhu's-şihâfeti'l-Arabiyye*, Beyrut 1913, I, 78; II, 275-278; Abdülazîz el-Bişrî, *el-Muhtâr*, Kahire 1935, I, tür.yer.; Selâhaddin Zihni, *Mısr beyne'l-ihtilâl ve's-sevre*, Kahire 1939,

tür.yer.; Brockelmann, *GAL Suppl.*, III, 194; İbrâhim Abdüh, *A'lâmü's-şihâfeti'l-Arabiyye*, Kahire 1944, s. 118-123; Zirikî, *el-A'lâm*, I, 45; V, 305-306; M. Abdülmün'im Hafâcî, *Kışşatü'l-edeb fi Mısr*, Kahire 1956, V, tür.yer.; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 43; VIII, 205; Abdüllatif Hamza, *Edebü'l-makâleti's-şihâfiyye fi Mısr*, Kahire 1959, III, tür.yer.; Yûsuf Râmiç, *Üsretü'l-Müveylîhi ve eşeruhâ fi'l-edebi'l-Arabiyyi'l-hadîs*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-maârif); Sâmi Abdülazîz el-Kûmî, *eş-Şihâfeti'l-İslâmiyye fi Mısr fi'l-karni't-tâsi' aşer*, Mansûre 1413/1992, s. 62-66; M. Ali Hedû, "Muhammed el-Müveylîhî", *Mevsû'atü Beyti'l-hikme li-a'lâmi'l-Arab*, Bağdad 1420/2000, I, 526-527; H. Pérès, "Les origines d'un roman célèbre de la littérature arabe moderne: "Hadî' 'İsâ Ibn Hishâm" de Muḥammad al-Muwayliḥi", *BEO*, X (1943-44), s. 1-18; R. Allen, "Muḥammad al-Muwayliḥi's Coterie: The Context of Ḥadith 'İsâ Ibn Hishâm", *Quaderni di Studi Arabi*, XVIII, Venezia 2000, s. 51-60; a.mlf., "al-Muwayliḥi", *El²* (İng.), VII, 813-815.

YUSUF RAMİÇ

MÜYESSİRETÜ'L-ULÛM

(ميسرة العلوم)

Bergamalı Kadri'nin
(ö. 937/1530'dan sonra)
yazdığı Türkiye Türkçesi'nin
ilk dil bilgisi kitabı
(bk. BERGAMALI KADRİ).

MÜZÂBENE

(المزبنة)

Hz. Peygamber'in yasakladığı
bir satış türü.

İlgili hadislerin râvilerince farklı şekillerde açıklanan müzâbene kelimesi fakihler tarafından da değişik biçimlerde yorumlanmıştır. Hadislerde yer alan ve Resûl-i Ekrem'den işitilmiş olması muhtemel bulunan açıklamaların birleştiği noktalar göre müzâbene, "ağaç üzerindeki olgunlaşmış taze hurmanın kuru hurma karşılığında satılması" anlamına gelmektedir (Siddîk M. Emîn ed-Darîr buna "aynî ölçüde" kaydını eklerse de kendisinin ilk şık olarak zikrettiği Ebû Saîd el-Hudrî hadisindeki izahta bu unsur bulunmamakta ve ikinci şıkkı açıklarken bizzat bu farka dikkat çekmektedir, krş. *el-Ğarar ve eşeruh*, s. 211, 212, 213). Bu açıklamaların en kapsamlısına göre ise müzâbene "hurma ağacındaki taze mahsulün kuru hurma, asma-sındaki yaş üzümün kuru üzüm ve başağındaki hububatın harmanlanmış kuru mahsul karşılığında aynı ölçüde satılması" demektir. Aynı ölçüde olma özelliği şöyle açıklanır: Ağaçtaki taze hurmanın kaç ölçek olduğu tahmin edilerek (*Mu.F.*, IX, 139)

veya kaç ölçek çıkarsa o kadar olmak üzere kuru hurma ile değişimi kararlaştırılır. Bazı hadislerin izahında satıcının fazla çıkarsa kendisine ait olacağını ve eksik çıkarsa üstünü tamamlayacağını şart koşması usulünden söz edilir ki bu durumda önce değişime konu olacak kuru hurmanın kaç ölçek olacağını kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Hadislerden çıkan sonuç, satıcı fazla çıkarsa kendisine ait olacağını ve eksik çıkarsa üstünü tamamlayacağını şart koşsa da koşmasa da belirtilen şekillerde satışın câiz olmadığı yönündedir. Bunların ölçekle satışı câiz görülmediğine göre götürü olarak (tahmin yoluyla) satılması öncelikle câiz olmaz.

Hanefîler, hadislerdeki açıklamalarla sınırlı tutarak müzâbeneyi "aynî ölçüde olmak üzere ağacındaki taze hurmayı kuru hurma ve asmasındaki yaş üzümü kuru üzüm karşılığında satma" şeklinde tarif etmişlerdir. Zeydiyye fakihleri de bu kanaattedir. Mâlikîler ise hadislerde yer almayan bazı hususları ekleyerek müzâbeneyi daha geniş biçimde yorumlamışlardır. İmam Mâlik müzâbeneyi "götürü usulle yapılan değişim" olarak tasvir etmiş ve onu satımdan çok bir tür kumar olarak nitelemiştir (ayrıca bk. CÜZÂF). Bazı Mâlikî fakihleri de satım konusu malın miktarının meçhul olmasına vurgu yapmışlardır. Fukaha -arâyâ satışı dışında- ağacındaki taze hurmanın kuru hurma, asmasındaki yaş üzümün kuru mahsul karşılığında satılmasının haram olduğu noktasında fikir birliği içindedir. Yaş ağacın illeti satım konusu malın miktarının yeterince belirlenmemiş olmasında kay-naklanan garar, ayrıca ribevî mallarda fazlalık şeklinde açıklanmıştır. Dalından koparılmış taze hurmanın böyle bir satışa konu edilmesi müzâbene kapsamında olmayıp başka bir hadisle yasaklanmıştır. Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın rivayetine göre Hz. Peygamber, yaş hurmanın kuru hurma karşılığında satımı meselesinde çevresindekilere, "Taze hurma kurduğunda eksilir mi?" diye sormuş, "evet" cevabını alınca da bu tür satımı yasaklamıştır. Dalından ayrılmış olan taze ürünlerin kuru karşılığında satımı konusunda ise görüş ayrılığı vardır. Cumhura göre ister eşit ister farklı miktarlarda olsun bu da câizdir. Ebû Hanîfe aynı ölçüde olmak kaydıyla böyle bir değişimin câiz olduğuna hükmetmiştir (Siddîk M. Emîn ed-Darîr, s. 206-216).

Resûl-i Ekrem'in, kendisine intikal eden şikâyetlerin ve hukukî uyuşmazlıkların çoğalmasından dolayı zarara ve ihtilâfa yol açan akid türlerini yasaklamaya gittiği haberle-

rine ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Zira ticaret dünyasından gelen bir kişi olarak onun bu durumları bildiğini var saymak ve bu çekişmeler vesilesiyle olması gereken düzenlemeyi yaptığını söylemek daha isabetli görünmektedir. Müzâbene, muhâkale vb. satışların yasaklanmasıyla trampadan paraya dayalı ekonomiye geçişe yönlendirmenin de hedeflediği söylenebilir; ancak bu hükmün asıl amacının taraflar arasında ihtilâfa yol açabilecek belirsizliklerin giderilmesi ve haksız kazancı önleme olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan Hz. Peygamber, olgunlaşmış taze hurmaya özenen ve ellerinde mübâdele edecek kuru hurmadan başka malları bulunmayan kimselere 5 veski (1 veski = yaklaşık 175 kg.) geçmemek şartıyla böyle bir mübâdele yapabileceklerini bildirmiştir. Şekli ve muhtevası dikkate alındığında müzâbene olarak nitelenebilecek olan bu satım türü (ariyye) hakkındaki hüküm istisnâ olup mahiyetine dair farklı görüşler bulunmaktadır (Zekiyyüddin Şa'bân, s. 141-142; ayrıca bk. ARÂYÂ).

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvaţta', "Büyü", 23-25; Buhârî, "Büyü", 74-75, 82, 83; Müslim, "Büyü", 81-85; Ebû Dâvûd, "Büyü" ve İcârât", 19-22; Tirmizî, "Büyü", 14; Nesâî, "Büyü", 28; Şâfiî, *el-Üm*, III, 54-56; Müzenî, *el-Muhtaşar* (nşr. M. Abdülkâdir Şâhîn), Beyrut 1419/1998, s. 115-116; Kâsânî, *Bedâ'i'* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1418/1997, VII, 84; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye* (nşr. M. M. Tâmir – Hâfiz Âşûr Hâfız), Kahire 1420/2000, III, 974-975; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, İstanbul 1985, II, 132-137, 180-183; Burhâneddin İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerh'i'l-Muknî'* (nşr. M. Zühreyy eş-Şâviş), Beyrut 1399-1402/1979-82, IV, 140, 143; Sıddîk M. Emîn ed-Darîr, *el-Çarar ve eşeruh fi'l-ukûd fi'l-fıkhi'l-İslâmî: Dirâse mukârene*, Kahire 1386/1967, s. 206-216; Zekiyyüddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara 2004, s. 141-142; "Bey'ü'l-müzâbene", *Mv.F.*, IX, 139-140.

CELÂL YENİÇERİ

MÜZAKERE

(المذاكرة)

En az iki kişinin bir araya gelip hadisler üzerinde mütalaada bulunması anlamında terim.

Sözlükte "anmak, zikretmek" mânâsında zıkr kökünden türeyen müzâkere (müzâkeretü'l-hadis), terim olarak hadis talebeleri veya râvîler arasında bazı hadislerin yahut hadis konularının mütalaada edilmesini ifade eder. Aynı mânâda mürâccat kelimesi de kullanılır. Müzâkere "hadis rivayet etmek, müzâkere yoluyla rivayet-

te bulunmak" anlamında da zikredilmiştir (Hatîb el-Bağdâdî, *er-Rihle*, s. 114). Hadis müzâkere etmeyi alışkanlık haline getirenlere ehli'l-müzâkere denir. Müzâkere, İslâm ilim geleneği içinde ezberleme-yazma - müzâkere - anlama - uygulama - başkalarına anlatma şeklindeki sürecin bir parçası olup öğrenmenin ve öğretmenin en kestirme yollarından kabul edilmektedir.

Hadis öğrenmeyi ve öğrenilen hadisleri pratik hayatta uygulamayı sağlayan müzâkerenin sahâbe döneminden itibaren mesicidlerde (Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 172) ve diğer ilim meclislerinde yapılageldiği bilinmektedir. Ebû Hüreyre ve Enes b. Mâlik başta olmak üzere bazı sahâbilerden müzâkereyi teşvik eden rivayetler nakledilmiş, Zeyd b. Erkam ile Abdullah b. Abbas, Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile Hz. Ömer, Resûl-i Ekrem'den duydukları hadisleri aralarında müzâkere etmişlerdir. Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Ebû Saîd el-Hudrî ve Abdullah b. Şeddâd el-Leysî'nin hadis müzâkere meclisleri düzenledikleri belirtilmiş, bu gelenek tâbiin dönemi ve sonrasında yaygınlaşarak devam etmiştir. Bazı hadis kitaplarının ilim bahislerinde müzâkere ayrı başlıklar altında ele alınmış (Dârimî, "Muḥaddime", 51; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 173), hadis usulü kitaplarında da konu bu ilmin müstakil bir türü olarak incelenmiştir.

Hadis müzâkere meclisleri için özel bir zaman, yer veya biçim söz konusu olmamış, ilk müzâkereler mesicidlerde yapılmış, daha sonraki dönemlerde bu meclisler evlerde ve umuma açık alanlarda da düzenlenmiştir. Hadis müzâkere meclisleri genellikle bir hadisin isnadının bulunup bulunmadığını ortaya çıkarmak, kararlaştırılan bir veya birkaç hadisi, bir kitabın bir bölümünü veya bazı hadislerini incelemek, belirli sahâbilerin yahut tâbiilerin hadislerini değerlendirmek, zayıf bir hadisin zayıflığını ortaya koymak, bir hadisin sadece metnini veya senedini tartışmak ya da bu hadisin geçtiği kitabı, babı yahut o hadisin fikhî boyutunu konuşmak, hadiste bir illet varsa bunu göstermek gibi gayelerle gerçekleştirilmiştir. Bu müzâkereler bazan talebeler, bazan ileri düzeydeki âlimler arasında yapılmış, bazan da A'meş ve Süfyân b. Uyeyne arasında olduğu gibi herkesin bildiği hadisleri birbirine öğretmek amacıyla tertip edilmiştir.

Daha çok bir grup faaliyeti olan müzâkere için en az iki kişinin bulunması gerekmele beraber bir kişinin ezberindeki hadisleri tekrar ederek bunu yapması da

mümkündür. Küçük yaştaki çocukların müzâkere meclislerine katılıp katılmayacağı hususu hadis rivayet etme yaşıyla ilgili görüşlere göre farklılık arzemiş, bu konuda katı düşünenler, bulûğ çağına erişmemiş çocukların hadis derslerinde ve müzâkere meclislerinde hadis yazmalarını veya soru sormalarını doğru bulmamıştır. Mesicidde yapılacak müzâkerelerin namaz vakitlerinin dışında düzenlenmesi, camiye gelenlerin nâfile ibadetle meşgul olmak yerine müzâkereyi dinlemesi, bu meclislerin hikâyelerle zenginleştirilmesi müzâkere âdâbı arasında zikredilmiştir. Müzâkereyi ve ilim meclislerinde bulunmayı terk ederek uzlete çekilenler ise eleştirilmiştir (*Lisânü'l-^lArab*, "tn'e" md.).

Müzâkere esnasında öğrenilen hadislerin rivayet edilip edilemeyeceği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Abdullah b. Mübârek, İbrâhim b. Mûsâ et-Temîmî ve Ebû Zür'a er-Râzî gibi âlimler bu yolla alınan hadislerin rivayet edilemeyeceğini (Zehebî, XIII, 80), bazı âlimler de belli şartlar çerçevesinde rivayetin câiz olduğunu belirtmişlerdir. Ancak cevazına hükmedenler de bu hadislerin semâa delâlet eden lafızlarla değil, "enbeenâ müzâkereten, haddesenâ müzâkereten, haddesenâ fi'l-müzâkere" gibi daha alt derecedeki edâ sîgaları ile rivayet edilmesi gerektiğini kaydetmişlerdir. Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Tirmizî, Ebû Avâne el-İsferâyînî, Taberânî ve Hâkim en-Nisâbü'rî gibi hadis otoritelerinin eserlerinde bu yolla alınmış hadislere yer verdikleri bilinmekte, tabakat kitaplarında da bu tarike gelen rivayetleri naklettiği bildirilen râvîler bulunmaktadır (İbn Ebû Hâtîm, II, 73; VIII, 110; IX, 169). Hâkim en-Nisâbü'rî, müzâkere esnasında öğrenilen bir hadisi rivayet etmeyi hadisin kaynağının bulunması şartına bağlamıştır. İbn Hacer el-Askalânî, Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâhih*'ine müzâkere yoluyla aldığı hadisleri değerlendirirken onun bu konuda çok hassas davrandığını, bu tür hadisler için "kâle lî fülân" veya "kâle lenâ fülân" ifadesini kullandığını belirtmiştir. Buhârî'nin bu tür rivayetlerinin semâ yoluyla başka tarihlerden de geldiği zikredilmiştir. Tirmizî, müzâkere yoluyla öğrenip *es-Sünen*'ine aldığı hadisleri hangi hocasından duyduğunu açıkça ifade etmiştir ("Zekât", 30). Müzâkere yoluyla elde edilen hadislerde talebe ile hocası arasında bir kopukluk bulunmadığı için bunlar hükmen "haddesenâ fülân" diye rivayet edilmiş gibi sayılırsa da (Subhî es-Sâlih, s. 67) semâ ve kiraat yoluyla alınmış hadisler seviyesinde değildir.